

درس یکم تاریخ ادبیات فارسی در قرن های (هفتم و هشتم و نهم)

تاریخ ادبیات قرن هفتم:

سبک این دوره سبک عراقی است. قبل از این سبک تا قرن ششم سبک خراسانی وجود داشت.

چه عواملی سبب شد که زمینه ی تغییر سبک در ادبیات فارسی در قرن هفتم شد؟

روی کار آمدن حکومت های غزنوی و سلجوقی و تغییر مرکز ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم، زمینه ی تغییر سبک را در متون زبان فارسی بوجود آورد.

سبک عراقی از اوایل قرن دهم به مدت ۳۰۰ سال سبک غالب متون ادب فارسی بود.

قرن هفتم و شروع سبک عراقی با حمله ی مغولان به کشور ایران مصادف است. حمله ی مغولان باعث ویرانی مراکز فرهنگی و از بین رفتن چند تن بزرگان ادب فارسی از جمله: نجم الدین کبری، فرید الدین عطار نیشابوری، کمال الدین اسماعیل، به دست مغولان کشته شدند. در این اوضاع نابسامان دوستداران فرهنگ و اخلاق مایوس و منزوی می شوند و به تصوف پناه می برند. با حمله ی مغول به بغداد و از بین رفتن آخرین خلیفه ی عباسی، زبان رسمی و رایج و درباری عربی از رونق افتاد و توجه به زبان فارسی رونق گرفت.

چرا نام سبک این دوره را سبک عراقی گفتند؟

بعد از حمله مغول کانون های فرهنگی از خراسان به عراق عجم (نواحی مرکزی ایران) منتقل شد.

وضعیت زبان و ادبیات فارسی در قرن هفتم چگونه بود؟

سستی و نابسامانی در زبان و ادب فارسی به خاطر کشته یا متواری شدن بسیاری از ادیبان و دانشمندان.

اما در کنار این خرابی ها در این دوره عوامل مثبتی هم وجود داشت که باعث رشد زبان و ادبیات شد که عبارتند از:

انتقال قدرت از خراسان به نواحی مرکزی ایران، زمینه ی تغییر سبک از خراسانی به عراقی را فراهم کرد.

و باعث ظهور قالب های جدیدی در شعر و نثر شد.

شعر قرن هفتم یا دوره ی مغول چگونه است؟

شعر این دوره نرم و دلنشین و برخوردار از معانی انسانی و آسمانی شد. قصیده کم رنگ شد و غزل گسترش یافت.

قالب مثنوی برای بیان عرفان و عاطفه و اخلاق میدان فراخی پیدا کرد.

نثر قرن هفتم یا دوره ی مغول چگونه بود؟

نثر این دوره دو گرایش پیدا کرد: ساده نویسی و پیچیده نویسی

طبقات ناصری و مرصاد العباد: ساده نوشته شدند

تاریخ و وصف و تاریخ جهانگشای جوینی: پیچیده نویسی این دوره اند.

معروف ترین شاعران و نویسندگان قرن هفتم

مولانا جلال الدین بلخی معروف به مولوی از شاخص ترین شاعران عارف است. در دو محور اندیشه و احساس آثار جاودانه ای پدید آورد. دو اثر معروف از او: مثنوی معنوی، دیوان شمسولوی توانسته بسیاری از معارف بشری و مسایل عرفانی را بیان کند.

سعدی: فرمانروای ملک سخن لقب گرفته است. گلستان با نثر مسجع و بوستان در قالب مثنوی دو اثر ارزشمندی هستند که حاصل سی و پنج سال سفر او به گرد جهان و کسب تجربه و خوشه چینی او هستند. این دو اثر به ما درس اخلاق و حکمت می دهند. سعدی سخن گوی ضمیر خود آگاه ایرانی در سرودن غزل های عاشقانه است. در اکثر قالب های شعر فارسی طبع آزمایی کرده است: غزل، قصیده، قطعه، رباعی، ...

فخر الدین عراقی (نجم دایه): صاحب غزل های عرفانی زیبا است. اثر معروف او "عشاق نامه" در قالب مثنوی است.

موضوع عشاق نامه: هر فصل این مثنوی مربوط به یکی از مباحث عرفانی است و سخن شاعر همراه با تمثیل و حکایات آمیخته است. اثر دیگر عراقی لمعات است به نثر و نظم و موضوع آن سیر و سلوک عارفانه است.

نجم الدین رازی (معروف به نجم دایه): از منشیان و نویسندگان توانا و عارفان وارسته ی قرن هفتم. اثر معروف او: مرصاد العباد من مبدا الی المعاد است موضوع این اثر: در بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی است.

ویژگی های مرصاد العباد: نثر کتاب گاهی ساده و گاه دارای سجع و موازنه است. نویسنده در خلال موضوعات کتاب، احادیث و آیات و اشعار از خود و شاعران دیگر نقل می کند. دارای نثری شیوا، آراسته و دل انگیز است.

عطا ملک جوینی: اثر معروف او تاریخ جهانگشا است. موضوع آن شرح ظهور چنگیز، احوال فتوحات او، تاریخ خوارزمشاهیان، فتح قلعه های اسماعیلیه و حکومت جانشینان حسن صباح. نثر تاریخ جهانگشا چگونه است؟ مصنوع و دشوار

خواجه رشید الدین فضل الله: هم عصر ایلخانان مغول بود. وزیر غازان خان و اولجایتو بود. اثر مهم او: جامع التواریخ نثر او: عالمانه و پخته است اقدام مهم خواجه فضل الله همدانی: تاسیس عمارت ربیع رشیدی در تبریز

شمس قیس رازی: اثر معروف او: المعجم فی معاییر اشعار العجم (به صورت خلاصه المعجم معروف شده است)

موضوع و ویژگی های المعجم: از نخستین و مهم ترین آثار در علم عروض و قافیه، بدیع و نقد شعر است و نثری ساده و عالمانه دارد.

قرن هشتم:

دلیل آزادی اعتقادی صاحبان مذاهب در این دوره چیست؟

بی اعتقادی و برخی ایلخانان مغول نداشتن تعصب برخی دیگر، نسبت به مذاهب رایج

وضع زبان فارسی در این دوره:

گسترش زبان فارسی از شبه قاره ی هند تا آسیای صغیر

مراکز ادبی این دوره:

مرکز ایران (عراق عجم) به ویژه شیراز

ویژگی های ادبی این دوره:

از رونق افتادن قصیده-زبان شعر به جز در سروده های شاعران شاخص مانند: خواجه و حافظ، به سستی گرایید.

شاعران و نویسندگان قرن هشتم:

خواجوی کرمانی: غزل سرا است-حافظ تحت تاثیر غزلیات او بود.-چند مثنوی به پیروی از نظامی سرود

ابن یمین: شاعر عصر سربداران-قالب معروف شعری او:قطعه/ موضوع قطعات او:اخلاقی در بیان قناعت پیشگی و بی اعتباری دنیا

حافظ: از شاعران سرآمد قرن هشتم است. به اوج رساندن غزل فارسی با آمیختگی یا تلفیق عشق و عرفان در غزل فارسی.

لحن اشعار و غزلیات او: گزنده، طنز آمیز و سرشار از خیر خواهی و اصلاح طلبی است. / محتوای غزل او: فرهنگ گذشته ی ایران با کمال ایرانی-اسلامی است شعرش به قول خودش: بیت الغزل معرفت است.

سلمان ساوجی: در غزل به توجه خاصی به سعدی و مولوی داشته است. / اثر او مثنوی جمشید و خورشید نام دارد. در این اثر از نظامی پیروی کرده است. قصایدی نیز به سبک عراقی سروده است.

عبید ذاکانی: شاعر و نویسنده ی طنز پرداز. نکته یابی و انتقاد های ظریف اجتماعی تزویر و ریاکاری حاکمان خود را در نثر و شعر بیان کرده است. اثر معروف او و موضوع این اثر: منظومه ی موش و گربه / بیان ناهنجاری های اجتماعی به خصوص دو طبقه ی حاکمان و قاضیان به طنز. / لقب او: شوخ طبع آگاه / آثار نثر او: رساله ی دلگشا، اخلاق الاشراف، صد پند

حمدالله مستوفی: مورخ و نویسنده ی تاریخ گزیده است. / موضوع این کتاب: تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی عباس و تاریخ ایران تا سال ۷۳۰ هجری قمری است.

قرن نهم

بعد از غارت ها و ویرانگری های مغولان، ایران دستخوش حمله ی بنیان بر انداز دیگری شد (حمله ی تیمور لنگ) و بر اثر آن بنیه ی فرهنگی، ادبی و اجتماعی کشور یکسره نابود گردید.

تاثیر مثبت تیموریان بر فرهنگ ایران:

در عهد آنان، علاوه بر گسترش هنرهای چون مینیاتور، معماری و تذهیب، تاریخ نویسی نیز به همان اسلوب ساده رواج یافت و ادبیات رونقی تازه گرفت.

در زمان بایسنقر میرزا -پسر شاهرخ- قرآن کریم و شاهنامه ی فردوسی به خط خوش همراه با تصاویر زیبانوشته شدند.

شاعران و نویسندگان قرن نهم:

جامی: معروف ترین شاعر این قرن است. / کتاب بهارستان را به سبک گلستان سعدی نوشت. / کتاب نفحات الانس را به شیوه ی تذکره الاولیای عطار در بیان حقایق عرفانی و ذکر احوال عارفان نوشت. / مثنوی هایی به پیروی از نظامی سرود. / تحفه الاحرار یکی از آن مثنوی هاست.

شاه نعمت الله ولی: در تصوف و طریقت مقام بلندی داشت و سر سلسله ی صوفیان نعمت اللهی است. / دیوان شعری با مضامین عرفانی دارد.

دولت شاه سمرقندی: تذکره دولت شاه را به تشویق امیر علی شیر نوایی نوشته است. / موضوع کتاب او: شرح احوال بیش از صد تن از شاعران ایرانی از آغاز تا زمان مولف است.

جلال الدین دوانی: کتاب اخلاق جلالی را با موضوع: اصول اخلاقی یکی از آثار اوست.

کارگاه خودارزیابی

۱- حمله ی مغول بر محتوای شعر و نثر قرن هفتم چه تاثیراتی گذاشت؟

تباه شدن بنیان فرهنگ و اخلاق و مایوس شدن شاعران و نویسندگان موجب روی آوردن شاعران به عرفان شد در نتیجه تکیه داشتن بر عواطف انسانی و ترویج روحیه ی تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادگی و بی ثباتی دنیا و تسکین بخشیدن به انسان ناامیدرا به همراه داشت.

۲- دو جریان نثر قرن هفتم را از نظر ویژگی های زبانی بنویسید.

گرایش به ساده نویسی: مانند طبقات ناصری و مرصاد العباد

و روی آوردن به پیچیده نویسی با محتوای عمدتاً تاریخ حاکمان وقت مانند: تاریخ و صاف، تاریخ جهان گشای جوینی

۳- شعر سبک عراقی را با شعر سبک خراسانی از نظر قالب مقایسه کنید.

قالب شعر خراسانی بیشتر قصیده است. اما شعر سبک عراقی بیشتر غزل است.

مثنوی میدان گسترده ای برای ظهور مضامینی مانند: عاطفه، اخلاق و عرفان پدید آورد.

۴- فکر و اندیشه ی غالب بر آثار مولانا جلال الدین را بیان کنید؟

مولانا در دو محور اندیشه و احساس آثار جاودانه ای پدید آورد. در مثنوی معنوی و دیوان شمس به بیان معارف بشری و مسائل عرفانی پرداخت.

۵- چه عواملی سبک ادبیات فارسی را از خراسانی به عراقی تغییر داد؟ آن ها را بررسی کنید؟

تغییر مرکز ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم/ روی کار آمدن حکومت های سلجوقی و غزنوی

۶- کدام یک از ویژگی های فکری سبک عراقی موجب پیدایش عرفان در قرن هفتم شد.

سرخوردگی و ناامیدی شعرا و ادبا از اوضاع اجتماعی و تمایل به انزوا طلبی و سیر در فضای معنوی موجب گسترش و رونق عرفان شد. و روحیه ی تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادگی و اعتقاد به بی ثباتی دنیا رواج پیدا کرد.

۷- نام نویسنده، نوع نثر کتاب، موضوع و محتوای کتاب های زیر را بنویسید.

گلستان: از سعدی، نثر مسجع، در اخلاق و حکمت

مرصاد العباد: از نجم الدین رازی، نثر آن گاهی ساده و گاهی مسجع و موازنه، موضوع آن: سلوک دین و تربیت نفس انسانی است

تاریخ جهانگشا: عطاملک جوینی.

نثری مصنوع و دشوار. شرح ظهور چنگیز و فتوحات او، تاریخ خوارزمشاهیان و فتح قلعه های اسماعیلیه، حکومت جانشینان حسن صباح.